

ОБРЯДОВІ НАЗВИ У ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).

Пискач О. Обрядові назви у творах Тараса Шевченка; 13 стор.; кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

Анотація. У статті здійснено лексико-семантичний аналіз обрядових назв у поетичних творах Т. Шевченка. Зокрема, приділено увагу назвам, пов'язаним із сімейними обрядами (весільним, родильним та поховальним). Авторка розглядає назви обрядодій, учасників обряду, ритуальних предметів тощо.

Ключові слова: обрядова назва, семантика, лексема, фразема, обрядодія, ритуал.

Вплив української етнокультурної традиції на творчість Т. Шевченка дослідники розглядали ще у XIX ст. Одним із перших на це питання звернув увагу М. Сумцов, а згодом – Д. Яворницький, В. Щепотьєв, Ю. Івакін, М. Шубравська, О. Кравець та ін., які відзначили народні основи творчості Кобзаря, нероздільний етнопсихологічний зв'язок поета з етнокультурною стихією та ментальністю українства. Сьогодні етнографічні аспекти творчості Кобзаря висвітлюють Г. Скрипник [7], В. Яременко [11–12], Г. Кожолянко [2], О. Яковина [10], О. Макара [4] та ін.

Мова творів Т. Шевченка була предметом дослідження багатьох українських лінгвістів: Л. Булаховського, В. Ващенко, В. Русанівського, А. Деркача, С. Єрмоленко, О. Безпалька, І. Журби, Т. Зайцевої, В. Ільїна, Б. Кобилянського, Л. Масенко, А. Мойсієнка, Ф. Непійводи, І. Ощипко та ін. Увагу дослідників привертала явища всіх мовних рівнів (фонетичні, лексичні, фразеологічні, граматичні та стилістичні). У цьому зв'язку доцільно згадати також невелику наукову розвідку Г. Миронової, присвячену етнолінгвістичному аналізу кількох назв обрядових реалій у творах поета. Авторка розглянула, зокрема, церковно-обрядові назви *орарь, омофор, омета, власниця, мантія, фелонь, схима, риза, хитон, багрянця, порфіра* [5].

Незважаючи на незліченну кількість шевченкознавчих студій, інтерес науковців до творчого набутку Великого Кобзаря не згасає і зараз. Міфопоетичний і текстолінгвістичний аспекти Шевченкової поезії сьогодні висвітлює Н. Слухай, рослинну і кольорову символіку – Л. Шевченко, а фольклоризм – С. Росовецький, Ю. Дядищева-Росовецька, Н. Лисюк, І. Павленко, Л. Копаниця та ін.

Натомість лексика родинної обрядовості в поетичному доробку Кобзаря потребує більш детального етнолінгвістичного аналізу з огляду на нове прочитання та інтерпретацію багатьох його творів, які, за словами Г. Скрипник, є «невичерпним і достовірним джерелом з етнографії

українців, джерелом, що відбило і увічнило етнокультурну самобутність нації, закарбувавши в художні образи-коди етнічність українства» [7, с. 6]. Це, на нашу думку, поглибить розкриття ролі Т. Шевченка в історії української культури та формуванні національної самосвідомості.

Метою нашої розвідки є лексико-семантичний аналіз обрядових назв у поетичних творах Т. Шевченка [8].

Обрядові назви є важливою частиною словникового складу певної мови і характеризуються полісемією, синонімічністю, експресивністю, обрядовим символізмом і метафоричністю. За нашими спостереженнями, вагоме місце займають вони і в творах Кобзаря. Найбільш яскраво представлена тут лексика родинних обрядів (передусім весільного), а також календарно-обрядова, церковно-обрядова та демонологічна лексика. З огляду на обсяг публікації ми проаналізуємо тільки назви, пов'язані з сімейними обрядами (весільним, родильним та поховальним).

У складі назв **весільного обряду** ми зафіксували такі:

1) Назви елементів весільного обряду:
весілля: «Що весілля, доню моя? А де ж твоя пар?» (с. 33). **Весілля** «обряд одруження, а також святкування з цієї нагоди за звичаєм» (СУМ, 1, 340); **придане:** Було на хуторі погане Мале байстря, свиней пасло, Петрусем звалось; на **придане** Воно за панною пішло У генеральське село Свиней же пасти, безталанне (с. 476). **Придане** «посаг нареченої» (СУМ, 7, 603); **святий хліб обмінений:** Вернулись Люде з рушниками, З **святим хлібом обміненим** (с. 245). ♦**Обмінити (обмінити) хліб, етн.** – дати або дістати згоду на одруження дівчини (за давнім народним весільним звичаєм, батьки дівчини при цьому обмінювалися з старостами хлібом) (СУМ, 5, 540); **коровай:** Через тиждень молодіці **Коровай** місили На хуторі (с. 246). **Коровай, етн.** «великий круглий пухкий хліб із прикрасами з тіста, який печуть на весілля» (СУМ, 4, 295).

2) Назви учасників весілля: **дружина:** Закувала зозуленька В зеленому гаї, Заплакала дівчинонька – **Дружини** немає (с. 399).

Дружина, *заст., поет.* «одружений чоловік стосовно до своєї жінки» (СУМ, 2, 424); **дружинионька**: *Ой піду я темним гаєм, Дружинионьки пошукаю* (с. 411). **Дружинионька**, *поет.* «одружена жінка стосовно до свого чоловіка» (СУМ, 2, 424); **дружка**: *Та й дружки пристали Співаючи* (с. 452). **Дружка** «дівчина, яка на запрошення молодої бере участь у весільному обряді» (СУМ, 2, 424); **зять**: *Вийшли з хати батько й мати В садок погуляти, Порадितись, кого б то їм Своім зятем звати?* (с. 573). **Зять** «чоловік дочки» (СУМ, 3, 744); **мати**: *Та ще ось що: Хто в нас буде мати? Не дожила моя Настя!..* (с. 245). **Весільна мати** – жінка, яка виконує на весіллі роль матері нареченого або нареченої (СУМ, 1, 340); **молодий**: *Незабаром І молодого привели* (с. 374); *Із коча пан мій влізає І посила за молодим* (с. 374). **Молодий**, *нар.-поет.* «наречений» (СУМ, 4, 786); **молода, молодая** «наречена»: *Придане Постіль пішли слати У комору, а молода Вийшла мовчки з хати* (с. 453); *Отож стали, Молодая встала, Взяла квартиру оковити Та й почаствовала Сердешного невольника* (с. 452); **молодик**: *Наїхали старости Й молодик за ними; Вони собі пішли в хату З батьком розмовляти* (с. 545). **Молодик**² «наречений» (СУМ, 4, 786); **музики**: *Розвернулося весілля. Музикам робота І підковам* (с. 246). **Музика** «музикант» (СУМ, 4, 822); **невістка**: *А думала жити... Хоч на старість у невістки В добрі одпочити* (с. 397). **Невістка** «заміжня жінка стосовно до рідних її чоловіка» (СУМ, 5, 267); **невінчани**: *Кохаються невінчани* (с. 44). **Невінчани** «ті, що не вступили в шлюб за церковним обрядом» (СУМ, 5, 265); **повінчаний**: *Тесляр убогий Тебе повінчану веде В свою убогую хатину* (с. 528). **Повінчаний** «одружений за церковним обрядом; обвінчаний» (СУМ, 6, 673); **поїжджане**: *А з-за гори поїжджане На шлях виїжджають, Аж три тройки* (с. 452). **Поїжджанин**, *заст.* «учасник весільного поїзда» (СУМ, 6, 831); **придани**: *Отак ордою йшли придани, Співали п'яні* (с. 130). **Придани**, *заст.* «весільні гості з боку нареченої, які прямують із нею в дім нареченого» (СУМ, 7, 603); **приданки**: *Я в приданках була, впилася. І молода не придалася...* (с. 281). **Приданки**, *заст.* «весільний поїзд гостей з боку нареченої, який прямує у дім нареченого» (СУМ, 7, 603); **світилки, друженьки, старости, бояре**: *«Де світилки з друженьками? Старости, бояре?»* (с. 33). **Світилка** «дівчина, що виконує обряд тримання меча й свічки на весіллі» (СУМ, 9, 88). **Друженька**, *пестл.* до **дружка** «дівчина, яка на запрошення молодої бере участь у весільному обряді» (СУМ, 2, 424). **Боярин**, *етн., заст.* «товариш молодого (жениха), який є головним розпорядником весілля; шафер» (СУМ, 1, 224); **староста**: *Та й каже: «Мар'яно! Треба буде старостів ждати, Та, може, й од пана!»* (с. 127). **Староста** «особа, що сватає жениха нареченої або нареченого женихові» (СУМ, 9, 662); **теща**: *Не буду я в чужій хаті Тещу поважати* (с. 449). **Теща** «мати дружини» (СУМ, 9, 662).

3) Назви обрядових дій: **братись**: *Нащо мені женитися? Нащо мені братись? Будуть з мене, молодого, Козаки сміятись* (с. 449). **Братися**, *заст.* «женитися або виходити заміж; одружуватися» (СУМ, 1, 230); **вінчати**: *Вранці Ярему вінчали* (с. 111). **Вінчати** «виконувати шлюбний церковний обряд» (СУМ, 1, 678); **вінчатися**: *Легше, мої любі, покриться землею, Ніж бачить, як другий, багатий, старий, Цілує за гроші, вінчається з нею...* (с. 130). **Вінчатися** «вступати в шлюб за церковним обрядом» (СУМ, 1, 678); **діувати**: *Ой мамо, Страшно діувати, Увесь вік свій діувати, Ні з ким не кохатись* (с. 416). **Діувати** «бути дівчиною» (СУМ, 2, 298); **женитися**: *Не женися на багатій, Бо вижене з хати, Не женися на убогій, Бо не будеш спати* (с. 204). **Женитися** «брати шлюб (про чоловіка); одружуватися» (СУМ, 2, 519); **заручений**: *Не сонтрава на могилі Вночі процвітає, То дівчина заручена Калину саджає* (с. 294). **Заручений**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **заручити** «виконуючи певний обряд, оголошувати кого-небудь нареченою і нареченим» (СУМ, 3, 298); **звінчати**: *За три копи звінчав у будень, Без пихи, так, як довелось* (с. 337). **Звінчати**. Док. до **вінчати** 4 (СУМ, 3, 484); **оддати**: *Оддай мене, моя мамо, Та не за старого, Оддай мене, моє серце, Та за молодого* (с. 128). **Віддавати** «видавати кого-небудь заміж» (СУМ, 1, 574); **одружити**: *Ми вкупці колись росли, Маленькими собі любились, А матері на нас дивились Та говорили, що колись Одружимо їх* (с. 465). **Одружувати** «єднати шлюбом чоловіка і жінку» (СУМ, 5, 402); **одружитись**: *Треба одружитись, Хоча б на чортів сестрі! Бо доведеться одурити В самотині* (с. 571). **Одружуватися** «брати шлюб» (СУМ, 5, 641); **давати рушники, дбати рушники, вернутися з рушниками, слати за рушниками**: *А у мене, як на тес, Й рушники вже ткались. От-от була б подавала, Та лихо зустріло!* (с. 228); *А дівчата лицялися І рушники дбали* (с. 182); *Дурна була, молодая, – Я все виглядала, Чи не шле за рушниками... І не сподівалась* (с. 459). **Рушник** «шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим орнаментом; традиційно використовується для оздоблення житла, в українських народних обрядах і т. ін.» (СУМ, 8, 919); ♦ **Подавати (подати) рушники** за кого, кому, *етн.* – давати згоду на одруження з ким-небудь (СУМ, 6, 729); ♦ **Рушники (скриню) дбати** – готуватися заміж (СУМ, 2, 215); ♦ **Вернутися з рушниками**, *заст.* – засватати; ♦ **Посилати (слати, послати) за рушниками**, *заст.* – те саме, що засилати (заслати) старостів (СУМ, 8, 919); **сватати**: *Отака я дівчина, Така я! Сватай мене, серденько, Вийду я* (с. 417). **Сватати** «за дорученням того, хто хоче одружитися, або його рідних, просити згоди на шлюб в обраної особи та її батьків» (СУМ, 9, 66); **слать старости**: *А наймичка До царівни б рада Слать старости* (с. 245). ♦ **Засилати (заслати, присилати, прислати, слати і**

т. ін.) **старостів** – посилати старостів до дівчини, жінки або її батьків, просячи згоди на шлюб; свататися (СУМ, 9, 662); **торгуватися** «домовлятися під час сватання про придане»: *Не торгувались з старостами, Як те бува з багатирами* (с. 337); **зав'язати хустку**: *Не вернеться чорнобривий Та й не привітає, Не розплете довгу косу, Хустку не зав'яже...* (с. 17). ♦ **Зав'язати косу (хустку)**, етн.: а) одружитися, вийти заміж; б) взяти заміж (СУМ, 3, 64).

Менш чисельною в творах Т.Шевченка є **родильна лексика**, що об'єднує такі групи:

1) **Назви учасників родильного обряду: байстриок**: *Що зосталось байстрикові? Хто з ним заговорить? Ні родини, ні хатини; Шляхи, піски, горе...* (с. 42). **Байстриок**, *зневажл., лайл.* «позашлюбний син» (СУМ, 1, 91); **байстрия**: *Хто голій, голодний під тином сидить? Хто лобуря водить? Чорняві байстрия...* (с. 39). **Байстрия**, *зневажл., лайл.* «позашлюбна дитина» (СУМ, 1, 91); **близнята**: *Тут дав бог мені близнята, Якраз против спаса* (с. 284). **Близнята** «діти, що одночасно народилися в однієї матері» (СУМ, 1, 197); **дитина**: *Я не знала, що байстрия я, Що його дитина* (с. 275). **Дитина** «син або дочка незалежно від їх віку» (СУМ, 2, 287); **дитя**: *І дав дожить Господь їй радості на світі. Узрять його, поцілувать Своє єдине дитя І перший крик його почути...Ох, діти! Діти! Діти! Велика божа благодать!* (с. 305). **Дитя**. Зменш.-пестл. до **дитина** (СУМ, 2, 288); **кум**: *Аж три пари на radoцях Кумів назбирали, Та ввечері й охрестили, І Марком назвали* (с. 243). **Кум**¹ «хрещений батько по відношенню до батьків хрещеника і до хрещеної матері; батько дитини по відношенню до хрещеного батька і хрещеної матері» (СУМ, 4, 396); **мати**: *У нашім раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм дитяточком малим* (с. 456). **Мати**¹ «жінка стосовно дитини, яку вона народила» (СУМ, 4, 639); **младенець**: *Марія навіть не ховалась З своїм младенцем* (с. 530). **Младенець**, *заст., уроч.* «мала дитина; немовля» (СУМ, 4, 764); **московцєня** «дитя від москаля»: *Титарівна-Немирівна Гаптує хустину. Та колише московцєня, Малую дитину* (с. 567); **первенець**: *Амон щасливий, Вродливий первенець його!* (с. 357). **Первенець**, *книжн.* «перша, старша дитина» (СУМ, 6, 118); **покритка**: *То покритка, попідтинню З байстриям шкандибає, Батько й мати одиурались, Й чужі не приймають! Старці навіть цураються!!* (с. 188). **Покритка**, *заст.* «дівчина, що народила позашлюбну дитину» (СУМ, 7, 49); **стрига**: *Та очіпок, се вже вранці, Ключчям вимошчала, Щоб не знать було, що стрига* (с. 286). **Стрига**, *розм.* «коротко обстрижена покритка» (СУМ, 9, 767).

2) **Назви обрядових дій: держати до хреста**: *Та спроста Таки своїх байстрият з десяток У год подержить до хреста* (с. 369). ♦ **Держати (тримати) до хреста дитину (дітей)** – тримати

дитину (дітей) під час обряду хрещення; бути хрещеним батьком або хрещеною матір'ю (СУМ, 11, 139); **заколисати**: *І укрис, й перехрестить, Тихо заколише; Вона чує з тії хати, Як дитина дише* (с. 244). **Заколисувати, заколисати** «колишучи, примушувати заснути (дитину)» (СУМ, 3, 153); **накрити**: *Пішов москаль в Туреччину; Катрусю накрили* (с. 29-30). **Накрити** «знеславити кого-небудь» (СУМ, 5, 111); **острижена**: *А мене, не знаю за що, Убити – не вбили, Тільки мої довгі коси Остригли, накрили Острижену ганчіркою. Та ще й реготались. Жиди навіть нечистії На мене плювали* (с. 276); *З байстриям вернулась. Острижена* (с. 465). **Острижений**, а, е. Дієпр. пас. мин. ч. до **остригти**. **Обстригати** «зрізувати повністю ножицями, машинкою і т. ін. волосся, вовну; стригти» (СУМ, 5, 586); **повивати**: *У те, де мати повивала Мене малого і вночі На свічку богу заробляла; Поклони тяжкїї б'ючи* (с. 387). **Повивати, повити** «огортати, вкривати (тканиною, одягом і т. ін.)» (СУМ, 6, 648); **породити**: *І за нею Козаки ходили, Поки вдова без сорома Дочку породила* (с. 133). **Породити** «дати життя дитині, народити немовля (про жінку)» (СУМ, 7, 265); **привести**: *Марія з шляху не вставала, Марія сина привела* (с. 529). **Приводити** «давати життя дитині; народжувати» (СУМ, 7, 577); **пускати по світу покриткою** «позбавляти дівчину честі»: *У льох його, молодого, Той пан замикає... А дівчину покриткою По світу пускає* (с. 406). ♦ **Пускати (пустити) по світу (в люди, поміж люди і т. ін.)**: а) змушувати блукати в пошуках прожитку, житла, праці і т. ін. (СУМ, 8, 392); **ходити матір'ю** «бути вагітною»: *Вона вже матір'ю ходила, Уже пишалась і любила Своє дитя* (с. 305); **хрестити**: *Дитя моє! мій синочку, Нехрещений сину! Не я тебе хреститиму На лиху годину* (с. 240). **Хрестити** «здійснювати над ким-небудь обряд хрещення» (СУМ, 11, 141).

3) **Назви ритуальних предметів: колиска**: *А меж лозою З лози колисочку плете Та плаче праведная мати, Колиску тую плетучи* (с. 531). **Колиска** «невеличке ліжечко для спання і колисання дитини» (СУМ, 4, 222); **колисочка**: *І живуть Повінчані, та не веселі. Тєсляр колисочку дебелу Майструє в сїнях* (с. 528). **Колисочка**. Зменш.-пестл. до **колиска** (СУМ, 4, 222); **купіль**: *Ще діточки сповиті спали, Ще купіль грїли матерї...* (с. 530). **Купіль** «тепла вода для купання» (СУМ, 4, 403); **пелюшка**: *У Нілі скупанєс, спить В пелюшках долі, під вербою, Дитяточко* (с. 531). **Пелюшка**¹ «невеличке простиральце, в яке загортають немовлят» (СУМ, 6, 115).

Поховальний обряд у поетичних творах Т.Шевченка представлений такими назвами:

1) **Назви елементів поховального обряду: ад**: *Якби не бог помїг мені, То душа б живая Во тьмі ада потонула, Проклялась на світі* (с. 267). **Ад**, *заст.* «пекло» (СУМ, 1, 19); **душа**: *«Прийми, боже, мою душу, А ти – моє тіло!»* (с. 42). **Душа**

«внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями // За релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини» (СУМ, 2, 445); **маслосвятіє**: *Уже й причащали, Й масло-святіє служили, – Ні, не помагало* (с. 249). **Маслосвяття**, церк. «обряд соборування єлеєм» (СУМ, 4, 639); **митарство**: *Я тепер караюсь, За що мене на митарство Й досі не пускають* (с. 230). **Митарство**, книжн. «важкі переживання; страждання, муки» (СУМ, 4, 720); **могила**: *Хто посадить на могилі Червону калину?* (с. 33). **Могила** «місце поховання і насип, горбик на ньому» (СУМ, 4, 772); **пекло**: *І тебе, убогу, Кинуть в пекло... замучишся І прокленеш богу* (с. 270). **Пекло**, міф. «за релігійними уявленнями – місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників для вічних мук» (СУМ, 6, 111); **рай**: *Коли б вже швидше розкопали, Тойді б у рай нас повпускали* (с. 227). **Рай**¹ «за релігійними уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті» (СУМ, 8, 441); **смерть**: *А смерть з косою за плечима* (с. 241). **Смерть** «припинення існування людини, тварини; протилежне життя; кончина, скін // Персоніфікація кончини – людський скелет, звичайно з косою» (СУМ, 9, 400); **той світ** «потойбічне життя»: *Отак вони любилися! На той світ хотіли Обнявшись переступить; Та не по їх стало!* (с. 126); **цвинтар**: *А титаря на цвинтарі Вчора поховали* (с. 100). **Цвинтар** «місце, відведене для поховання померлих; кладовище» (СУМ, 11, 185).

2) Назви поховально-поминальних обрядодій: **вмерти**: *Царі, раби – однакові Сини перед богом; І ви вмерете, як і князь ваш, І ваш раб убогий* (с. 266–267). **Умирати** (**вмирати**) «переставати жити, існувати; протилежне жити» (СУМ, 10, 438); **занапасти**: *Хотів палати запалить Або себе занапастити, Та бог помилував...* (с. 301). **Занапащати** «заподіювати смерть, призводити до загибелі» (СУМ, 3, 153); **занапащати душу**: *Страшно сказати: я думала Занапащати душу ...* (с. 109). ♦ **Занапащати (занапащати) [свою] душу**, *заст.* – учиняти який-небудь злочин або щось таке, що є порушенням релігійно-етичних норм (СУМ, 3, 227); **погубити душу**: *Я так її, я так люблю Мою Україну убогу, Що проклену святого бога, За неї душу погублю!* (с. 317). ♦ **Погубити душу**, *заст.* – учинити який-небудь злочин або щось таке, що є порушенням релігійно-етичних норм (СУМ, 6, 726); **заплакати**: *Хто ж їх старість привітає, За дитину стане? Хто заплаче, поховає?* (с. 241). **Заплакати** «почати плакати» (СУМ, 3, 261); **піти з сього світа**: *Як билина, Як лист за водою, Пішов козак з сього світа, Все забрав з собою* (с. 199). ♦ **Піти з цього (сього) світу (світа)** – померти (СУМ, 9, 84); **поминати грішну душу**: *Хто без тебе грішну душу Поминати буде?* (с. 33). ♦ **Поминати (пом'янути) праведну (грішну і т. ін.) душу** – молитися за померлого

(СУМ, 7, 121); **помолитися**: *І розвіє тьму неволі, Світ правди засвітить, І помоляться на волі Невольничі діти!..* (с. 239). **Помолитися, молитися**, *молюся, молишся, недок.* «звертатися до бога, до святих з проханням, подякою; проказувати слова молитви» (СУМ, 4, 784); **пом'янути**: *І мене в сем'ї великій, В сем'ї вольній, новій, Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом* (с. 274); *І не пом'яне батько з сином...* (с. 293); *Хреста ніхто не поставить І не пом'яне* (с. 299). **Поминати**¹, **пом'янути**, *розм.* «молитися за здоров'я живого або за упокій померлого», «справляти поминки, брати участь у поминках» (СУМ, 7, 120); **поховати**: *Благав бога, щоб дівчину...Хоч село побачить. Не доблагав... Поховали, Ніхто й не заплаче!* (с. 199). **Поховати** «закопати в землю (померлого); здійснити похоронний обряд; погребти» (СУМ, 7, 454); **править панахиду**: *І досі ще що рік божий, Як день той настане, Ідуть править панахиду Над нашим гетьманом В Ярополчі* (с. 432). ♦ **Служити (відслужити, правити, відправити, справляти, справити і т. ін.) панахиду** – проводити поминальну службу по померлому (СУМ, 6, 42); *За упокой душі: За упокой душі її Псалтир прочитає* (с. 342). ♦ **За упокій [душі]** – молитися за покійного, поминати його і т. ін. (СУМ, 10, 464); **причащати**: *Уже й причащали, ...Ні, не помагало* (с. 249). **Причащати** «справляти над ким-небудь християнський обряд причастя, давати комусь причастя» (СУМ, 8, 95); **спом'янути**: *Хто заплаче, поховає? Хто душу спом'яне?* (с. 241). **Споминати** «справляти поминки; поминати» (СУМ, 9, 570); **спочивати**: *Без васильків і без рути Спочивайте, діти* (с. 117). **Спочивати**, *перен., уроч.* «бути мертвим, лежати в могилі» (СУМ, 9, 583); **в труну положити**: *Наїхали... Лічили, лічили... Поки її, безталанну, В труну положили* (с. 307). ♦ **Заганяти (загнати) в труну** кого – доводити когось до смерті, прискорювати чийось смерть (СУМ, 10, 298); **ховати**: *Без попа ховають; Запродана жсидам віра, В церкву не пускають!* (с. 44). **Ховати**¹ «здійснювати обряд похорону» (СУМ, 11, 100).

3) Назви учасників поховального обряду: **гробокопатель**: *Під хатами поміж садами, Зашиї в шкуру і в смолі, Гробокопателі в селі Волочать трупи ланцюгами За царину – і засипають Без домовини* (с. 423). **Гробокопатель**, рідко, **гробокопач** «той, хто копає могили для померлих» (СУМ, 2, 173); **труп**: *Уже весною, як орали, Два трупи на полі найшли І на могилі поховали* (с. 379). **Труп** «мертве тіло людини або тварини» (СУМ, 10, 299).

4) Назви ритуальних предметів, що супроводжують етапи поховального обряду: **домовина**: *Жаль і батька, жаль і матір, І вірну дружину, Молодую, веселую, Класти в домовину* (с. 272). **Домовина** «місце, де поховано померлого; могила»; «те саме, що **труна**» (СУМ, 2, 364); **кадило, кропило**: *Попи з кадилами, з кропилом* (с. 90). **Кадило** «металевий посуд на довгих

ланцюжках із прорізною накривкою для куріння ладаном під час відправи православного й католицького релігійного культу» (СУМ, 4, 68). **Кропило** «зв'язаний до купи жмуток трави, кінського волосу тощо для кроплення свяченою водою під час деяких християнських обрядів» (СУМ, 4, 366); **корогва**: *Прийшли попи з корогвами, Задзвонили дзвони* (с.21). **Корогва**, *церк.* «прикріплене до довгого держака полотнище (чи бляха) з зображенням Христа або інших святих, яке несуть під час хресного ходу» (СУМ, 4, 295); **труна**: *Везуть труну мальовану, Китайкою криту* (с. 332). **Труна** «спеціально зроблена скриня, у якій ховають покійника» (СУМ, 10, 298); **хрест**: *Поставили громадою Хрест над сиротою Й розійшлися...* (с. 199). **Хрест** «предмет і символ культу християнської релігії, який являє собою стрижень з однією або кількома поперечками у верхній половині» (СУМ, 11, 139).

Використання електронного «Словника мови Шевченка» в режимі онлайн дало нам можливість з'ясувати частотність обрядових назв. До найбільш уживаних належать лексеми, пов'язані з поховальною обрядовістю (*душа* – 93, *могила* – 91, *рай* – 65, *поховати* – 38, *труп* – 31, *домовина* – 24, *пекло* – 22), нижчу частотність виявляють весільні (*дівувати* – 18, *весілля* – 14, *рушник* – 11, *одружитися* – 11, *староста* – 10, *сватати* – 7, *придане* – 3, *вінчатися* – 3) і родильні назви (*байстря* – 11, *покрітка* – 8, *байстрик* – 8) тощо. Безумовно, ці номени використовуються автором і поза обрядовим контекстом.

Отже, обрядові назви у творах Т.Шевченка представлені лексемами та фраземами. Окремі з них належать винятково до сфери обрядовості (*держати до хреста, коровай, весільна мати, молодий, молода, поїжджане, давати рушники, слать старости, корогва, служити панахиду, маслосвятіє* та ін). Переважають, однак, загально-

вживані номени, які набувають обрядової семантики в художньому контексті (*оддати, торгуватися, дитина, мати, накрити, повивати, привести, купіль, колиска, цвинтар, смерть* та ін.). Символічне значення мають назви *душа, колиска, корогва, купіль, могила, нехрещені діти, пекло, придане, рушник, той світ, тризна, хрест* та ін. [1].

За даними Словника української мови, з погляду вживання 13 назв застарілі (*приданки, придани, поїжджани, покрітка, ад* тощо), 2 церковнослов'янізми (*маслосвятіє, корогва*); зі стилістичного погляду – 2 розмовні (*стрига, пом'янути*), 3 зневажливо-лайливі (*байстрик, байстря*), хоча в контексті Шевченкового слова вони мають відтінок голубливості, а не зневаги, 4 поетичні (*дружина* «одружений чоловік стосовно до своєї жінки», *дружинька* «одружена жінка стосовно до свого чоловіка», *молодий, молода*), 2 урочисті (*младенець* «немовля», *спочивати* «бути мертвим»).

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок про широку обізнаність Т. Шевченка з українськими обрядовими традиціями, особливо з елементами весільного та поховального обрядів. Зокрема, досить детально весілля описано в «Наймичці», «Катерині», елементи поховального обряду – в «Княжній», «Великому льосі», «Тризні» тощо. На обрядових номінаціях Т. Шевченка позначився помітний вплив релігійної традиції. Це дає всі підстави стверджувати, що він був щирим православним християнином, на що свого часу вказували і Є. Желехівський та М. Драгоманов. Релігійність Кобзаря можна охарактеризувати влучними словами Є.Сверстюка: «Шевченкова віра була органічніша й глибша: вона йшла від народної традиції, а також від його наскрізь релігійно-поетичної натури» [6, с. 101].

Література

1. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
2. Кожолянко Г. Тарас Шевченко та українська етнографія середини XIX століття / Г. Кожолянко // Народна творчість та етнологія. – 2013. – № 5. – С. 7-16.
3. Кравець О. М. Діяльність Т. Г. Шевченка в галузі етнографії / О. М. Кравець. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1961. – 108 с.
4. Макара О. Колізії духовності українського менталітету (на прикладі "християнського атеїзму" Т. Г. Шевченка) / О. Макара [Електронний ресурс]. – Режим доступу: etno.uaweb.org/lib/makara.html
5. Миронова Г. М. Етнолінгвістичний аспект назв обрядових реалій у творах Шевченка / Г. М. Миронова // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 3. – С. 70–72.
6. Сверстюк Є. Бог у Шевченковому житті і слові / Є. Сверстюк // Сучасність. – 1994. – № 5. – С. 99-106.
7. Скрипник Г. Етнографічні аспекти творчості Т. Шевченка / Г.Скрипник // Народна творчість та етнографія. – 2000. – № 2-3. – С. 62-75.
8. Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1985. – 622 с.
9. Шубравська М. М. Весільні обряди у творчості Т. Г. Шевченка / М. М. Шубравська // Народна творчість та етнографія. – 1983. – № 2. – С. 42-49.

10. Яковина О. Традиція у творчості Тараса Шевченка / О. Яковина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.univ.kiev.ua/pdfs/shevstud-16/16_Yakovyna_O.pdf
11. Яременко В. "І стала тьма...": Етнографізм і символіка Шевченкового твору "У Бога за дверима лежала сокира..." / В. Яременко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.univ.kiev.ua/pdfs/shevstud-16/17_Yaremenko_V.pdf
12. Яременко В. Тарас Шевченко про святощі української родини / В. Яременко // Народна творчість та етнографія. – 1999. – № 2-3. – С. 80-91.

Ольга Пискач

ОБРЯДОВЫЕ НАЗВАНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

Аннотация. В статье осуществлен лексико-семантический анализ обрядовых названий в поэтических произведениях Т. Шевченко. В частности, уделено внимание названиям, связанным с семейными обрядами (свадебным, родильным и похоронным). Автор рассматривает названия обрядодействий, участников обряда, ритуальных предметов и т.п.

Ключевые слова: обрядовое название, семантика, лексема, фразема, обрядодействие, ритуал.

Olha Pyskach

NAMES OF RITUALS IN WORKS OF TARAS SHEVCHENKO

Abstract. The given article deals with lexico-semantic analysis of names of rituals in the poems of Taras Shevchenko. Special attention is paid to names connected with family rituals (marriage, child-birth, funeral). The author analyses names of rituals, their participants, objects of ritual.

Key words: ritual names, semantics, lexeme, phraseme, ritual

Стаття надійшла до редакції 6.03.2014 р.

Пискач Ольга Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».